

Szentkuthy Miklós

NAPLÓJEGYZETEK

„Mivel nem profi író vagyok, egy óriási napló életem főműve...” – jelentette ki Szentkuthy Miklós az 1983-ban készült televíziós riportfilmjében.

A Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratára őrzi több mint százezer oldalt kitevő ériásnaplóját, melyet az író zárolt: az 1948-ig írt naplók halála után huszonöt évvel (2013-ban) nyithatók ki, az 1948 utáni szövegek halála után ötven évvel (2038-ban) hozhatóak nyilvánosságra.

A FRIVOLITÁSOK ÉS HITVALLÁSOK című önéletrajzi interjúban (Magvető, 1988) hosszan foglalkozik a napló műfajával (549–556. o.): „Ahogy a belgyógyász és a pszichoanalitikus a teljes valóság felkutatására és ábrázolására, összefoglalására törekszik, ugyanúgy a gondolkodó moralista is a teljes igazságot, ha elérhetetlen is, tűzi ki ideálul és akarja kifejezni [...]. Én ugyanabból az okból nem adom ki naplóimat most, amiért a belgyógyász vagy a pszichoanalitikus nem adja közre neveikkel ellátva pácienseinek leleteit [...]. Csak úgy fröcsög naplóm minden sora az indiszkréciótól, testi és lelki élet úgynevezett bevallhatatlanságaitól. Másrészt azért, mert egy-egy részlet, mondjuk 20-30 oldal csak egy nagyobb rész perspektívájából érthető meg gondolatilag és érzelmileg [...]. Elementáris naplóíró regényesen stilizálhatja magát és az eseményeket. Jelentéktelen dolgokat fölnagyít, jelentős dolgokat lekicsinyít. Egy napló gyakran tartalmaz fantasztikus indulatkitöréseket, akár halleluják, akár átkok formájában.”

A hosszú időre szóló zárolás oka tehát Szentkuthy Miklós diszkrétciója volt. Úgy gondolta, hogy a naplóban említett személyek az ő halála után huszonöt, illetve ötven év elteltével nem élnek már, aki pe-

dig mégis él, és idős korában veszi kézbe, az elnézően olvassa majd.

Mindenesetre ugyanitt elmondja:

1) mit tartalmaz naplója: „[Benne van] minden élő és halott ember, akivel éppen aznap találkoztam, akire éppen aznap emlékeztem. Álmaim is részletesen szerepelnek, arcképek, kosztümök, események őserdeje, utazások európai odüsszeiája, tájleírások, olvasmányok óceánja, napilapok kis- és nagyhíreinek sűrű kijegyzése, minden zene és kép kurta vagy hosszú szeljegyzetelése, bölcselkedő kedvű gondolatok, százágú irodalmi tervek, polipkarú fantáziák, rendhagyó imádságok kivonata, az élet legapróbb mozzanatai, például ételeim pontos, à la carte leírása, kontrasztban a világmindenség asztronómiai kérdéseivel, ha éppen aznap volt ilyen olvasmányom, virágok leírása [...]. Mint ahogy volt alkalmam több ízben említeni: halálosan és éltetően izgat Nagytermészet, Nagy történelem, Nagymitológia párhuzama az ember mindennapi életének másodpercről másodpercre követt mikroeseményeivel. Freud! Szent Ágoston!”

És elmondja:

2) hogyan komponálja meg naplóját: „...nálam minden jóformán »készen konstruált« drámai jelenet, jellemek, szcenikai pontosságú helyzetleírások [...], ha egy teológiai művet olvasok, azonnal minden mitológia, vallás, eretnesség kérdései torlódnak nyílhegyű tómondatokban naplómban. Mert ha hiszitek, ha nem, ott aztán olyan tömörséget valósítok meg, mint a román oszlopfők kis helyre összehúzóított jelenetei [...]. Központi gondot fordított a napló megkomponálására. Minden egyes napot, sőt sokszor órát drámai, színpadi jelenetként komponálok meg, sőt megsúghatom, konkrét életemet néha a naplóm szemszögéből nézem, és

megvalósítás előtt már megkomponálom, aszerint, hogyan akarom majd leírni naplómbe.”

Mikor naplóírói (illetve memoárírói) eszményképeiről kérdezte őt Kabdebó Lóránt, Saint-Simon herceget és Henri-Frédéric Amielt említette elsőként, majd az angol barokk író, Samuel Pepys naplóját, a magyarok közül a naplóíró Füst Milánt.

Egy korai naplója (1929–1931) illusztrációkkal együtt a lakásán őrzött kéziratok között maradt; a rajzokból és néhány kéziratlapból a budapesti Francia Intézet kiállítását rendezett (Szentkuthy hozzájárul-

ásával) az író 80. születésnapján, 1988. június 2-án. Ennek a naplónak nagy részét a *Műhely* című folyóirat 1992. 2–3. számaiban közöltük.

Az itt publikált naplójegyzeteket, amelyeket a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött kéziratok rendezésekor talált meg Hegyi Katalin, nem zárolta az író. Szentkuthy, szokásától eltérően, itt nem írt mindenhova dátumot, de a szövegből feltételezhető, hogy a feljegyzések első része 1941-ben készült, a SZENT ORPHEUS BREVIÁRIUMA: CYNTHIA és a VALLOMÁS ÉS BÁBJÁTÉK írása közben.

Tompa Mária

VIII. Henrik. A király jobban szerette feleségét (akármelyiket), mint Morus Tamás az elsőt. Ha a szeretett ember meghal, mi is meghalunk. Halálos szerelem: az első értelmes szó az emberiség szótárában. Doll. Ima kevesebb szeretetképességért – én halálra vagyok ítélve, mert szeretek. A nő imádjá a férjét, a férj a feleségét – cserélik, cserélik fehér ágyaikon az egymás-halál fekete liliomait.

Gyerünk a tavasz felé: Doll!

Morus furcsán szent Tamás! *Szent:* bestiális szerelem és szeretet nélkül? Ez lehet? Bürokrata-szentség?

Akarom, hogy most, rögtön lássa az egész világ, amit ide feljegyeztem. Teatralitás? Kínoz, hogy ez csak napló, csak outre-tombe és nem mű. Mikor naplót akarok kiadni, akkor a halált akarom legyőzni – látni akarok valami olyat, amit rendesen sohase láthat az ember: egy órát legalább a saját halála után.

Ha egyszer az ember lelki fejlődésében elhagyott egy A) stádiumot, és már rég teljesen a B)-ben él, akkor a világon nincs véglegesebb, abszolútabb és pestisebb ellensége, mint ez az A). Ha másban, más művészen vagy gondolkodóban (legyen az a maga nemében a legtokéletesebb is) ezzel az A)-val találkozik, úgy átkozza, támadja, utálja azt, mint a halált, mint a sátánt. Nők gyakran megőriznek ilyen A)-kat – ezeket a nőket ízeikre szaggatjuk, kerékbe törjük, megöljük. Mert az ember nem hisz logikus premisszák logikus konklúzióiban, hanem csak (de abban aztán abszolútan) a saját organikus, belső fejlődésében, *érelt* gondolatokban, nem kiszámítottokban. Triomphe de l'irrationnel. Ha egy dolgról tudjuk, hogy tévedés, még hihetünk benne. De ha egy dolog a fejlődésünkben többé nem aktuális, elavult, még ha szent igazság, akkor se hiszünk benne, üldözzük.

...matières pour une ode de printemps (Henri VIII).

Most már nincs más a kezemben, mint a babona – fekete hal a szikrázó és fáradt kockájú hálóban. A babona, a vallás rongyaiból és a racion rongyaiból összefoltozva, elkent fél-gestaltungjai ezer főbiának. Minden ember, ez tény, szimbolikus pillanatokban jelenik meg, szimbolikus helyeken tűnik el. Összes találkozásaimban, véletlene-

imben a legcsillagászatibb szimmetria érvényesül – csupa diagram, semmi tangle. A sors rajtam is beteljesedik: utter doubt: utter superstitions. A legnagyobb hittudós, Szent Tamás – a legnagyobb kételkedőnek, az apostol Tamásnak viseli nevét. Ilyen szimmetriáktól nyűzsög az életem. Hát mi lesz a végletes relativizmus után? Spengler után? Az Európai Idillek halál-tavasza után?

I hate above all – tristesse. My mirrors – Lucifers, showing the black diadems of death.

*

Mikor az emberre nem hat a koncert: áll, mint esőben és szélben a szobrok a parki fák között – ágak, levelek, virágok hajladoznak, megtörnek, lázasak körülötte, s a szobor merev, hajthatatlan, imperméable. Néha egész közel jön a zene szenzoriális páto-sza, de az utolsó percben kikerüli, följe vagy mellje lendül, „its current turns...” – akárcsak a moziban, mikor a kerek alól fényképezik a vonatot, s az mintegy a fejünk fölött robog tova. Kínoz, hogy olyan vagyok a koncerten, mint egy parvenü asszony: ezerszer jobban érdekel egy csomó estélyi ruhás nő, mint Huberman.

Aszkéta vagyok: körülvesznek női szerelmek, de egy pillanatig sem szerez örömet, mert nem a koncert nagy démonai imádnak, hanem szerény, szerény kis neuraszténiások, púposak és gyermekded háziasszonyok. Engem vagy a társaság legeslegszebb, leghidegebb, legmagasabb, legelegánsabb női fognak imádni, vagy senki. Ahogy Isten is azt mondhatja: mit nekem a púposak, kancsalok, proletárok, vénlányok és elkra-choltak imádata, engem Byron, Joan Crawford, Goethe és Bizánc ephéboszai imádjának vagy senki. Hogy vigyázok, hogy egy félpillanatnyi félörömet se szerezzen a nem abszolút szép és nem abszolút elegáns nők szerelme. Ez erényem, kétségtelen. Vagy az egyszerű eset csupán – „férfiaknak csak azok a nők imponálnak, akik dobják őket, és füttyülnek rájuk”? Lehet.

Összegezni kellene, mit jelent még egyáltalában a nő és a szexreláció az életemben. Két pillér van:

I. Dollt nem lehet elhagyni, Doll alfa és ómega. Harcolok bensőmben ellene, but she is. Mikor azt mondom, hogy életem „erkölcsi értelme”, nem azt jelenti, hogy erkölcsből szeretem. Ellenkezőleg, az egyetlen, akit úgy szeretek, hogy már erkölcs.

II. Semmiféle nő, pszichológiai vagy erkölcsi élmény nem lehet számomra csak mondén-költői-testi. S ami ezzel azonos, minden „nagy” nő állandóan és párhuzamosan foglalkoztat, egyet nem tudnék kiválasztani.

Tehát Doll mint végzet, és „all the beauties” mint maskerád. Abszolút mindegy, hogy egy nő mit mond, egy hajszálnyt sem tudom komolyan venni, nem hiszek nekik, nem figyelek rájuk, még csak véletlenül sem tekintem embereknek őket. Egy tárgy, egy állat bizalomgerjesztőbb. Egy nő *csak* ez: 1) költői vízió, 2) társasági dekoráció rajtam, mint egy légion d’honneur vagy selyemzokni és 3) testi cirkusz. Semmi más. Ezt természetesen nem a Don Juan mondja belőlem (én és Don Juan: viccnek is rossz), hanem a Remete szent Antal és a Keresztelő János. Vallástalannak és nyálasan laikusnak tartottam mindig azt a férfit, aki „égi szózatot hall a nő keblén keresztül”. Az égi szózat vagy Krisztuson és a prófétákon keresztül szól, vagy sehogy. Nő segítsen engem üdvözülni? Inkább egy kutya.

Hiába, egy szentnél, mint Morus, már az is érdekes, hogy kiejt ilyen szavakat, mint 1) kurva, 2) udvari bolond. Nem női testek, hanem a társasági jövés-menés, mondén kommissiózás, pletyka, ez a nagy kísértés. „Világiasság”, nem „testiség”.

Hogy közelitselek meg, Morus Tamás?

Három út: 1) ima, mert szent vagy,
2) olvasni az *Utópiát*: az unalom egyik legkísértetesebben sápadt rekordja – halott papír, rossz helyesírású banalitás,
3) élettörténet hazugul kiszínezve, modernizálva.
Nice choice: 1) hit nélkül ima, 2) halálos filológus, 3) hazugság.

A tegnapi Huberman-koncerten megint élessé vált a Bach-kérdés (g-moll szonáta). Mi van itt? Két véglet:

I. Harmonie-Lehre = tiszta hangőrület, de minden űrületében is rokokóőrület, mint a versailles-i park monumentalitása, sans pour les sons (semmi pszichológia).

II. Peuple, salons = a tiszta táncdal, tiszta népdal.

Később ez a két véglet összefolyt, megszűnt a „musique (ou: »manipulation des sons«) pure” és a mondén ugye utcai dal éles ellentétársulása.

Négy tétel:

1) *adagio* (experimentum, halandzsa) – az egész egy óriási melizma vagy fioritura, skála és módosítás meg modulációjáték. Tremoláló „ordenáré” ária, fantasztikus, szabad. Az arioso mindig félig skálakísérlet, félig szenzuális halandzsa. Ez fontos: ez a kísérlet, pedáns improvizációjelleg,

2) *fúga* – három elem:

A) ellenpont,

B) virtuóz-trükkök, bacchanale (a Hellmesberger-kiadásban F taktusok),

C) modulatív futamok (a G taktusok),

3) *siciliano* – az érzelmes dal, a chanson, kis légère ellenpontízzekkel,

4) *presto* – a tiszta futamőrület, a részeg hangarató. Lásd: a prestót és a fúgát: mindkettő „hang a hangért”, de milyen másképp. A fúga a hangok világának ezerféle keresztmetszete, a presto egyetlen fénysebes hosszanti kaland.

Tehát summa summarum:

2 = „hang a hangért” tétel,

1 = rokokó dal, napolitain porosz arisztidoknak és taszilóknak,

1 = arioso, egyszerre utcai érzélgés és modulációtani vizsgálgatás (faible, faible avant-goût du „lyrisme”).

adagio = Babrálás

fúga = Számolás

presto = Grasszálás – húrtechnikai patience mind!

Az a bizonyos „minden relatív” – milyen kitűnő példa: a barokk zenében a legbonyolultabb többszólamúság a séma, a triviális, és a homofónia a pikáns, a futurista, az igazán „bonyolult”.

Nincs termékenyebb tanulmány, mint polifónia és homofónia viszonyát, fejlődéstörténetét, kereszteződéseit és paradoxonait vizsgálni. A titokzatos, hol egész természetesnek, hol oly rafináltnak látszó út a gregoriántól a Mozart-szimfóniáig. A taktustalan gregorián ének: vajon valóban ritmikai szabadság ez? A fokozatok: 1) terc-párhuzam, 2) fioritura, 3) Palestrina-féle polifónia, 4) Bach-fúga. A nagy tanulság a *Marcell*-mise és a h-moll mise minuciózus formatani összehasonlításából jöhet egyedül.

Egy állandó terctávolságban lefolyó éneklés bonyolultabb harmóniai izt adhat, mint egy fúga tíz szólammal.

Oly közel egymáshoz:

a) a metafizikai fantazmagóriák és

b) az állatmesék.

A fejedelem 1) nőkkel (maga a nőmassza),
2) bölcsekkel (maga a matériává vált igazság),
3) a győzelem – fogható glória,
4) a barátokkal.

Klasszikus harmónia? Görög? Itt is megvan, Parviz szultán udvarában: könyvek, bor, dervisek és zenészek, macska és császár, kert és barátság. *Minden* az ember életét szolgálja – ez a lényeg. Nem filozófiai antropocentrizmus, hanem háztartásbeli.

Az állat: 1) vagy a *nonsense*, mint az unikornis és a griff,
2) vagy aesopusi *emberi* jelkép,
3) vagy tiszta *ornamentika*.

Egy Szűz Mária-kép transzponálva Jahanpur császárra (63. plate) – ez is idill a javából.

*

Hogy milyen fantasztikusan *belül*, csak álmaikban, csak vak monász-ágyaikban élnek az emberek: még senki sem tudja, senki sem írta meg. Ez igen, ez szakadék, dream and acts, love in intentions and love in women, mint rossz, hülye lasszók – Pia.

A teljes pompáját, tragikus szemérmelenségét megmutatni az álomnak, a váagnak – és teljes aszkézisét, hazugságvitorlátát bemutatni a valóságnak, a lehetségesnek.

„The only food which feeds us – the flourish of the impossible. The only shadow which kisses our hearts’ flames, which kills us – the surprising impossibility of the impossible.”

The harvest of the analyst – tegnap abszolúte nem értettem, miért kell Piának „művelt, finom” gyóntató. Én nem értettem, én, a gyerekkori kóraggályos, én, az ultraérezékeny, én, a Proust-maskara: és őszintén nem értettem. Egyáltalában rejtély, lezárt éjszaka (melyen a halál pecsétjei a híg csillagok) számomra az analízis. Vannak elemek a világon? Van a kőnek atomja, van a testnek sejtje s a léleknek komplikációredője? Ha valaki Raguzát, testet, lelket, szerelmet, bűnt homogénnek, isteni otrombasággal egyetlenegy eleműnek lát, az én vagyok. Van elem? Nincs. Miről szólhat Proust? Mit lehet beszélni *egy* szónál többet egy bűnről? A lélek és minden: fantasztikusan *egyszerű*. Szerelem? Tetszik és kapható, tetszik és nem kapható. Kész. Ami az érzékelés körébe esik, önmagában egy és evidens. Ami gondolati, az értelmetlen, meddő, és ecetes szivacs a keresztfához. Mit lehet itt elemezni?

esse – egyszerű,

love – egyszerű,

thought – dance of the hairs on the head of virgin-fools! Hol van hely és jog „analízis”-re? Szeretet örökkévalóság nélkül nem szeretet, csak karikatúra, suta habitude vagy suta nyál. Hogy valaki szereti a feleségét és újra nőül – nonsense.

Morus Tamás és az örök stilizálókedv –

Morus Tamás elején a

1) tolvajok húszas fürtökben az akasztófákon (*Ballade des pendus*),

2) és a birka-tröszt bégető juhai fehérek, ártatlanok (és ők mégis a gazdasági bűn jelképei), az Agnus Deiből mi lett?

VIII. Henrik az örök *szent*-mag, akiből ördög lesz. Morus a józan polgár, a számloló ügyvéd, aki utolsó percben, korrektségből, jogi pedantériából lesz mártír. VIII. Henrik katolikusabb, spanyolabb. My Wolsey-heart and Morus-brain.

Az ember végül odajut, hogy nincs a világon semmi egyéb, mint a tavasz várása, egy virág előtt, egy virágban élni, tudva, hogy minden torzó marad a földön, sem szüleink, sem szeretőink nem kapnak végleges formát, sem életben, sem műben be nem fejeződnek, sem erkölcsileg, sem orvosilag rejtélyük ki nem derül. Annál nagyobb feszültsége a torzóérésnek, mint ami bennem van, már nem is képzelhető. Ezek már nem kérdések és nem jajok. Csak halasszuk-húzzuk a napokat, de nem fogjuk megtudni, hogy nagyok voltunk-e vagy nullák, hogy művészek-e vagy bolondok, hogy szentek spanyol kórusa vár-e a koporsó után vagy a semmi. Élni akartam-e vagy alkotni? Még akkor sem fogom megtudni, mikor bizonyára már sem élni, sem alkotni sehogy se tudhatok. Egy nagy fehér virág, egész közlől és sok-sok arany-zöld reszkető jegenye vagy nyírfalevél – és great odes, I, II, III Criterion-betűkkel Criterion-lapokra nyomtatva a radikális ignoramusról.

VIII. Henrik verseit kell megírnom. Olvasni! Például mindazokat a könyveket, melyeket az *Anatomy of Melancholy* idéz. De ehhez Londonba kell utazni. Mért nem csinálom, amit abszolút akarok? Nem akarom abszolútan? Hogy unom, milyen végtelenül és abszurdul unom az *Utópiát*. Egy 17 éves tanítványom olvasta. Never a book read I wanted. Never a woman wooed I looked at!

Ez a torzó! Az a bizonyosság, hogy mindennek előbb, kívülről, szervetlenül lesz vége, mielőtt még valamit is választottam, akartam volna.

Hogy az ignoramus és a nonsens ilyen abszolút fokon lehet meg az életben és életemben – ez a nagy laikus kinyilatkoztatás, daemonica visitatio. Az ember mégis egy ideig abban az illúzióban él, hogy az ő élete komponáltabb, formásabb, organikusabb, mint másoké.

A megörökítésnek, az örökkévalóságnak még nem volt elvetemültebb fantasztája, mint én.

Raguza – mit írtam róla? A semminél is semmibbet. Két dolga van pedig: a) *van*, legvanabban van, b) *szeretet*, emlékkörület, halálos Proust-karizmák ölnek-ölelnek hozzá. Ez a kettő kívánja az örökkévalóságot:

– a dolgok *Van*-oldala,

– és a dolgok iránti végzetetlen szerelmünk, erkölcsi incestusunk.

Életem lényegére tapintottam rá: ESSE

AMARE

Schlagwortoknak hangzanak, Augustinus-hulladéknak, pedig humida realia.

Hát persze hogy idegen, bődületesen idegen vagyok a művészetben, hogy ha *esse* és *amare* vonz. És társtalan vagyok az emberek közt, mert az átlagember legjellemzőbb tulajdonsága, hogy nem lát *esse*-vonásokat a dolgokban, és nem szenvedélyes szeretője, mémoire-leszbikusa a Raguzáknak, Morusoknak.

Míndez óda, préparations au printemps.

Párka vagyok, aki még mindig motollál az ujjával, pedig nincs fonala – mit szövök? A rendek, a szisztémák hazugak. A patisok, a romantikák hazugak. Aquinói? Ba-

bonából imádkozom idegen testedhez. XX. század művészete, intellektuális és érzéki ellenpont-romantika? Doesn't save! És én csak megváltódní akarok.

Fekete skolasztika + fekete impresszionizmus – mindkettő balga szűz, csak az egyik szőke-balga, a másik barna-balga – mad maenads.

VIII. Henrik víziója: hogy fogja az absztrakt-szadista Morus lefejeztetni őt, a góti-kus homo-királyt. Mert minden elvi humanista homo-gyilkos volt eddig. Részletes kivégzésvízió: mártír-Henrik és Danton-Morus. (Erasmus a bíró, a hóhér!)

Morus: 1) Vatikáni szent, katolikus mirage,

2) his drops of blood,

3) absztrakció, utópia, az örök lehetetlenség és unpraktikum, a Semmi vak Párkája.

*

Hogy lehet úgy élni, hogy az ember józanul belátja, minden ideges színpadiasság és „Wonne des Pessimismus” nélkül, hogy belátható időn belül csak boldogtalan lesz, s óráin vagy az unalom, vagy a szívhez kapkodó halálfélelem fognak béna pillangóként tanyázní? Hol a három lehetőség, mely elkábíthatna? Mert hiszen kábulaton kívül lehet-e másról szó? Kétségbeesésem és nagy halál-hamvasságom az irracionális életösz-tönök vastag talajából nő ki – nem lehet tehát racionális kannák racionális vizecskéivel öntözni vagy irtani. Látom sirályait vagy inkább suta pingvineit a meddő és ál-ál-ál-vigasznak: a fiatal leányt, a morfint és az Istent. A fiatal leányt tavasz első napján küldte ég a földnek – de hiába a szüzesség minden hússító vitorlája, hiába szórom be fecsegő hangjaival temető-testem, mint nedves ibolyákkal a perzsa földet: nincs ereje. Én hívom őt, ő hív engem – mit tudom én? Nem érdekel. Egy pillanatra megcsiklandoz, mint beteget unt ételen a csalóka fűszer, s azzal vége. Se asszonyrak, se lánynak, se ágyrak, se sacrificiumrak, se beszédnek, se ruhának nincs már hatalma rajtam. Hogy a gyönyör sohasem hasonlít, most már világos, mint egy rolón a hiányzó lécs helye. S a morfín? Lökjem magam színekért betegségbe? Legyek belül ezeregyéjszaka és kívülről, az emberek számára lógó ajkú, nyál-méztgás idióta? Én? Aki mindig szép, hódító, egyenes és mondénségtől éles akartam lenni. Én, a szónok, én, a pozór, én, a színész – ilyen nem lehetek. Így hát reménytelenül lóbál ingaként egy ópiumbarlang kék lámpája, s az a kis kínai, aki óvatosan kerüli a lánya ütését, nem talál kundschaftra bennem. S az Isten: a zsidóarcú Krisztus, kreol bőrrel s fekete hajjal, amint birkózik Tamással, a fehérrel és szőkével valami , szikes ringen. Mit várjak az eldöntetlen szörnyű viaskodástól, etikus zsidók és raison-fantasza barbárok gyilkos ölelkezésétől? Nekem sürgős, rögtöni boldogság kell, semmi egyéb, csak szakadatlan, végtelen öröm. Nekem problémák utolsó piszkaiból, az igazság sarlatángrimaszaiból s a testi öröm könnyefasztó butaságaiból éppen elég volt. Nekem jöjjön valami abszolút tavasz, lánytalan, morfintalan, Janustalan tavasz: egyetlen elemtelen örök örömállapot, különben meghalok, mielőtt rám jön a halál.

*

Március 21.

Meghíva egy 17 éves lány (J. V.: Niki) uzsonnájára: nem megyek. Kísértetiesen látom, hogy a tavasz már nem lehet az én évszakom. Talán a legszebb tragikus téma (ha nem lenne Dickens óta minden „tragikum”, sőt „szépség” nevetséges). Ez szonett, ez elégia, ez *vers libre*: március 21-én reggel 1 órakor elmegy egy rózsakalapos lány, és március 21. első tavaszi napon délután én nem megyek el egy másik lányhoz. Printemps des négations. Kepleri szimbolika, véres horoszkóp: március 1-jén, mely számomra a leg-

fontosabb, szent klímaünnep, a tél vége: otthon sötét „családi” beszélgetésem volt, és március 21. újból a kényszerű lemondás Niki uzsonnájáról. A feleségemet boldogtalanná teszem, anélkül, hogy magam örülnék más nőnek: lemondok Nikiről (március 21-én, a tavasz első napján!), de keserű daccal, tüntetőleg. Ez mélyen közönséges, rítkitően ungentleman-like, de érthető, érthető. Házasság titka. Az a mély, abszolút, matematikai és misztikus biztosság, hogy egy nagyon jó férfi és egy szent nő *csak* kint okozhat egymásnak. Én már sem szeretőnél a boldogság árnyát sem találhatom meg, sem a családban a harmóniát vagy örömet meg nem lelhetem. Feleségem velem és nélkülem is boldogtalan: nem sötéten, nem gyógyíthatatlan, elátkozott pesszimizmussal, nem – sokszor, sokszor nevetget és örülhet. De: rab vagyok, aki azonban a szabadságot is rég unja, s unt házasság-láncait (nem volt a világon még „liberálisabb” és megértőbb feleség, mint az enyém!) nincs kedve elhagyni unt szabadságért. A szerelem mindenképpen megkeseredett, az erősz az undorítóval lett egyértelmű, a szex neurózis, angina-félelem, előleg-halál. Március 21-én! Ez a status quo.

*

Salambô.

Az *algebrizált* Rabelais. Világ legabsztraktabb könyve. Ez nem realizmus, hanem matematikai formula. Racine vitális káosz ehhez a jég-klasszicizmushoz képest. Kétségbeesett könyv, örülten erőszakolt. Flaubert a fantáziahiány, a plasztikamentes agy: és irtózatossá additív-filológiai aszkézissal kikényszeríti ezt az elvont halmazt (a „zsúfoltság” szó tiszta nonsens vele kapcsolatban). Nem is hiszem el, ennél fogva, hogy ez a könyv létezik, megvan, elkészült: oly erőszakolt, oly fakir-hisztéria eredménye, hogy azt hiszem: ilyen nem is lehetséges, ez nincs, ez a non plus ultra a természetellenesnek, ihlettel ellenkezőnek nem létezhet soha. Hogy a *David Copperfield* megvan, az biztos. A *Salambô* bármely pillanatban elillanhat, mint a parfüm pervers, vagy összedőlhet, mint a kártyavár.

Maga az írói kétségbeesés formulája. A fantázia tragikumuma. Az írói vízió problémája – sehol nem kell annyira gondolkodni, oly őrzítő kényszerűséggel, az írói vízió paradoxonain, mint a *Salambônál*.

A retorika, a balanszírozott mondat. Ha ez a nómenklatúraőrület egy paracelsusi, rabelais-i, gógorai spanyol barokk stílusban él, akkor „szaftos”. Így (hála Istennek) azonban ellenkezőleg: szürke, hideg, halálosan száraz. És ez szadisztikusabb (ez cél itt), mint a romantikus színesség.

A történelem barbárság és ultra-káosz, ultra-állati jellegét ez a precíz retorika jobban, milliószor jobban érzékelteti, mint a romantikus aszimmetriák.

A flaubert-i mondat: kegyetlen, halálos ítélet jellegű.

Az egész mű: önkínzás. Az intellektus kínozza magát, perverzitásból, az antiintellektuális élet horrorkéjeivel.

Az örült romantikaszomj és az örült romantikacsőd egyszerre tudatosítva és kifejezve.

A *Salambô*: valami tipikus lehetetlen, valami „absurdité raisonnée”.

A harc lényege: 1) a végtelen szadizmus, a csalás, csel, árulás, hűtlenség, perverz kegyetlenség és deliráló bosszú felsőfoka – ez szintén már absztrakt a maga ad absurdum vitelében. 2) A stratégiai, taktikai trükkök, száraz helyrajzi közlések, tereprajzok: mérnöki, algebrikus ez is.

Szenzuális? Matematikai? E két ellentét itt elvesztette értelmét, zavaros fogalmakká lettek.

Európa talán új „réduction ad *Salambô*” előtt áll. A hisztériás pán-fegyverkezés korában olvastam a könyvet. Ez aktualitást adott. Még sohasem láttam a történelem állati-irracionális bestiaiheitét oly abszolútan, mint itt. Mert itt *formula* és *lehetetlenség* van, nem pedig vízió és „realista mű”. Elhatároztam, hogy *Salambô* hatására végére járok költői-intellektuális *szemlélődő* élet és állati-szadista *történelmi* élet különbségének. Ezt a mai korban végletesen át kell élni: a remeték és terrorkollektívizmuskok idején. Mi lesz az én sorsom? Tacitust vettem: voyons l'histoire. És XVI. századi meg XVIII. századi és modern *Oxford Book of English Presseket*, ezeket a gyönyörű, vaskos, pillangókönnyű india-paperes antológiákat: voyons la contemplation, le rêve.

Flaubert tulajdonképpen az abszolút nem-író elátkozott inkarnációja. De oly abszolútan és fenéséges teljességben, hogy olvasása után azt mondjuk, az irodalom maga ab ovo és de natura valami lehetetlen, erőszakolt, abszurd dolog. Ez Flaubert óriási nagysága: nem benne, hanem a művészetben mint olyanban kételkedünk. That's one of the most deadliest of the seven deadly virtues.

Salambô: valami pontos ellentéte az abortálásnak, ti. természetellenes, tiltott szülés.

A titok az, hogy ez a fantáziaimpotencia nem lesz unalmas, nem lesz meddő. Érzem a mozaikcipelő hangya építő kínját, és nélkülözöm a balzaci élant: és mégis szép, gyönyörű, fantasztikus. Érzem a filológiai, lexikális kompilációt, és mégse fád. Mi menti meg? A precíz mondattan, a „vitális” jelzők, gesztusok hiánya. Sok anyagnév és sok banalitás, de az anyagnevek nem geilek.

A rosszul pointírozott, ingatag cselekményvonal, a rossz kompozíció, a csaták érdektelen ide-odája: ez a rossz, labilis kompozíció pontos párja, követelt folytatása az agyonegyensúlyozott, hideg, kiszámított, klasszikus mondatoknak. Egy izgatóbb, arányosabb, klimaxról még nagyobb klimaxra szökő cselekvény már rontaná, olcsóvá színesítené a dolgot.

Párok = ultra-arányos mondat + szétfolyó szerkezet (Flaubert), vagy: barokk-kalandos, szétfolyó mondat, de ez megköveteli a matematikailag kiegyensúlyozott cselekvényszerkesztést.

A kompozíció: izzó unalom,
feszült monotónia,
deliráló közöny.

Ez jó, ez szép.

Tacitus.

I. önkínzásból olvasni (legyőzni valami idegent, valami malaise absolue-t);

II. pózból olvasni (egyedül lenni, arisztokrat);

III. az érthetlenség fura láza (csak ez ad végtelen stílusegységet).

Summa: végtelen gyönyör.

A lényeg: a massa-stílus:

1) Tacitus.

2) *Anatomy of Melancholy*.

3) „Pseudodoxia Epidemica”

a Traianus-oszlop zsúfoltsága Rómában.

Stílus-összehasonlítás: A) *Salambô*,

B) Tacitus,

C) Traján-oszlop.

Két zsúfoltság:

A. Római szobrászat (Tacitus) – „jogi”.

B. Keleti (hindu) szobrászat – „vallási”.

A római szobrászat közelebb áll Indiához, mint a görög.

*

Csak a világ ún. „legunalmasabb” és „legszárazabb” könyveitől tudok bacchikus, morfinszerű mámorba esni, csak ezek és nem racionális vagy esztétikai hatásnak. Tiberius sokkal részegítőbb méreg, por, kóka-levél számomra Tacitusban, ahol a neve (Tiberius... Tiberius... Tiberius...) monoton stíluszürkeségbe olvad szinte esztelen refrainként, mint egy modern lélektani portréban, ahol az „igazság” és „művészet” minden kábító-butító (egyetlen cél!) primitív hatást lehetlenné tesz.

Kikapcsolódik az idő, nincs cselekvény, csak „masse” vagy „pâte la Romaine”. Nem érdekes, nem pointírozott, nincs meglepetés, sem Tacitus, sem Germanicus nem érdekes, irodalom, lélektan, igazság: nulla. Csak a monoton mondatmassza adja a polinéziai mámort – az egyetlen európai olvasmánytípust, mely abszolúte csak-érzéki, csak-hipnotikus, csak-irracionális. Mintha ugyanezt az egy szót olvasnám örökké, innen a Rausch.

Ami Beethovennek a késői kvartettek, Tiziannak a bécsi pásztorduó (*Hirte u. Nymphe*, 1570), Mozartnak a menüett nélküli *D-dúr szimfónia* – az Tacitusnak Tiberius alakja. Mint Spät-Vision: egy figura, egyetlen alak, egyetlen ember és portré, egy másik férfi, egy másik politikai szörny és enigma, jellem és isten.

Tacitus a sadista, a zsarnok, az őrült – az ő objektivitása és kontemplációja az igazi ember-ölés. Tiberius és Sejanus cukrozott solanum-virágok Tacitus/Sátán mellett.

A tegnapi mámor-olvasás után ma megnyíltak a humanista zilipek: csak az emberek érdekelnek, a történet, a pszichológia. Kora tavaszkor olvasom Tacitust. Az első zöld rügyek, napsugarak (kihúзва téli fekete hüvelyükből), első madár-auftaktok teljesen azonosulnak Tiberius éjfélti maszkjával, smyrnai caesar-templomokkal és halott numídiakkal. Naissance – décadence.

Diocletianus = kalifa, de revansból: Dzsehendszir = Caesar. Dzsehendszir „visio romaná”-ja.

Tacitus 1) tavasz-milióban,

2) Akbar-Námé milióban.

Szubjektív álom-décor-e ez vagy genetikáló igazság – sose dől el! A két véglet egyszerre élmény = a) Tacitus triviális, halálnál halálosabban triviális római „klasszikus író”, és b) Tacitus tavaszba és Mughal-miniatűrökbe fulladó álom-„spin”, mely körül legszemélyesebb naplóm táncol, íródik, hazudik, igazol. Egy ultra-banális nulla-Tacitus és egy ultra-hazug ál-Tacitus (my nightmare only).

*

Az álom...

egy lányról, aki pontosan két elemből volt összetéve: Sötér István ephébosz-barátom arcából és egy koncerten gyakorta látott lányéból. A koncert-nő: a valóságban valahogy úgy volt mindig azonos másik ephébosz-barátom (ex-ephébosz már, igaz), Schiller Pál arcával, mint ahogy az álom-lány volt azonos Sötér Istvánnal. Az álomban: az erőszaltan, angyali intimitás, az igazi „szúzi csók”. Hogy ez a „szúzi érzés” – ahogy Sarastro mondja – valóban egy számomra soha az életben nem tapasztalt tavaszi tisztaság megjelenése vagy az öreg perverz legnagyobb perverzitása, nem tudom, nem is fontos. De ilyen szerelmi intenzitást és ilyen gyermeki transzparenciát, ilyen incesz-

tuózus odaadást és Artemisz-hűvösséget egyszerre a valóság sohasem tud adni. Intimitás: érzéki melegség nélkül, testi gyönyör: hidegen, mint a márciusi szél. És a személyek magától értetődő egysége: abszolútan Sötér volt, abszolútan a koncert-lány volt.

A koncert-lányt Nagypénteken láttam a Krisztina-templomban a Szent Sír és Szent Antal előtt imádkozni. Őt, a mondént, az ironikust, magát a laicitás léha paradicsom-madarát. A bőre színe, ez a fővarázslat: arany és rózsaszín, strand-bronz és alkonyi tó-barnaság. Honnan ez az észvesztő hatása reám ennek a „poppy-gold” színkeveréknek? Floridai sport és keatsi dream-nothingness összetétele, és ezért szeretem? Különben ez a lány koncerteken egy (alakban, arcban is) nagyon hozzám hasonló férfival szokott járni... mintha az előképem lett volna.

Az álomban azért mégis a Sötér-azonosság dominált: Sötér húga volt. Egy nagy társaságból váltunk az külön, egy hosszú-hosszú homályos folyosón találkoztunk-tévelyegtünk, megértésben és cicázva. A folyosó mellett aquaduktokhoz hasonló fekete ívek – azok is milyen barátságosan reálisak és reálisan barátságosak voltak. A lány telefonált... aztán a rejtőzködő csók: hol csókoltam én valaha is ilyet az életben. A nőn frézia- vagy krémszínű ruha. Ez a szín is mennyire az idők szelid mélyéből sugárzó ismerősség volt, valami anyámos-viktoriánus „miklóska”-szín. A ráncok: szélben lobogó Niké-chitón, mondén, fellengző, processzió-patetikus lengés, és közben a közeli arc. Életem örök vágya, kínja itt: együtt a hideg-elegáns nem zsidó nő és a gyermekesség. Thaïs – children’s corner! Később a Városmajorban véletlenül találkoztunk. Egyik padon az ő anyja, másikon az enyém a ma már szenilis hülyeségben élő Lázits tantival. Ez a véletlen is milyen muzikálisan volt végzetes, milyen szelíden izgató, milyen borzongással természetes. Végül szörnyű keskeny vérérekléről római romokat nézek a mélyben (Tacitus): derűsek, mint a franciasaláta, csupa virágmozaik, tavaszi ékszer és enni való ásvány az egész. Nyakig elsüllyedt szürkészöld oszlopok, korintusi fejek: saláták... Ahogy belekaroltam a Sötér lányba: két nőszirmolevél közé belefúj a szél, Kleopátra két melle között zöld fészket rak a kígyó.

S utána félálomban a Városligeti-tó partja: zöld pázsiton alkonyi barnák, alkonyi bizánc-arany, a melankólia színes idő-pompája, se múlt, se jövő, csak a realitás melege, békéje, aránya. Hogy születhetik sovány, torz, idiotikus és neurotikus testemből, ebből a piszkos karikatúrából mégis ennyi harmónia, béke és költészet? Rejtély. Érdemes a nappalok förtelmét, unalmát és halálmocskát elviselni ilyen álmokért. Álom: egyetlen valóság, egyetlen egészség, egyetlen Isten. *Csak* álom van, a többi semmi.

*

Spenglernél az intellektus és tett-ember közötti végtelen szakadékot tragikusan éreztem (ahogy Oswald maga is így érezte). Tacitusnál ezzel szemben fenséges derűvel, gögös boldogsággal az intellektus javára. Ez a kontempláció diadala, apoteózisa, részeg, túlvilági triumfusa... „Az intellektus javára”: beláthatatlan idők óta írom le először ezeket a szavakat. Ki tudja, hány pillanatig maradok szolidáris velük?

„Diese entschiedenste Eingeklammert-sein im Nu, in die delirierende Blindheit der Zeit”: ez a tacitusi tanulság. A rongy hízelgők nem ellenszenvesek: a történelmi pillanat, a bornírt idő, az élet szolgálja, költői és eunuchjai ők. Csak a pillanatba, a látkörtelen aktualitásba való belemerülés tesz minket örökkévalóvá – az örökkévalóságról való eszmélkedés halandóvá és örökre elfelejtetté tesz bennünket.

*

Napok óta hever előttem a poitiers-i katedrális képe: végtelenül tetszik. A román formákban és díszítésben melegebb báj és dzsungelszerűbb nüanszok vannak, mint a gótikusban. És a legszebb az, hogy Poitiers neve a világon semmi mással nincs társulva, mint a Diane de Poitiers-t jóformán meztelenül ábrázoló 1560 körüli képpel, a fontainebleau-i iskolából. Ez a transzcendentális-aulikus pornográfia és ez a román katedrál együtt. Egész művészetem (s'il existe) talán az ilyen szubjektív-önkéntes asszociációknak (asszociáció-*szegénységnek*, hiszen szigorúan csak két dolog szerepel) ad absurdum kihasználása. „Régi” irodalomban Poitiers-ről úgy írtak, hogy mítoszt kreáltak, istenek, Tróják, Rómák, hagiofónok mozgósították a város története érdekében. Ma: két impresszióból konstruáljuk meg Poitiers-t: összes időit, hőseit, csatáit, jogfejlődését. Az első a végtelen fikció, az utóbbi (mivel egy túl finom impresszióérzékenységen alapszik) a végtelen realizmus. „Igaz” történet: maga a megtestesült lehetetlenség.

*

Greta Garbo-filmnél (*Kaméliás hölgy*)

– a négy nő: a színésznő,

a feleség,

az egyik szerető (H. M.),

a másik szerető (Marvel).

A színésznőhöz viszonyítva minden nő komikus. De nem azért, mert oly szép és a többi oly nyomorék mellette. Nem. Hanem mert: 1. költői és 2. erőszon túli.

Első csoport – Garbo + a másik három.

Második csoport – Garbo + feleség + szerető.

Harmadik csoport – csak a vitázó szeretők.

Negyedik csoport – csak feleség és H. M. szerető.

Ad Toscanini (= Palestrina):

Garbo I. szépség mint halál. „Halálos szépség” = frázis. Itt anatómia. Sovány: ez a titok. Ez, csak ez a mítosz és a pszichológia benne. Öregség,

II. úriság, arisztokratizmus, mikor az egész intelligencia ösztönös modor,

III. arc és hang ellentéte, váza-szépség és a hangban fagót-blazirtság, mély, mély, keserű hang,

IV. szemek: végtelen nagyok egzotikusság nélkül, csontban üveg, szemöldökívek,

V. lényeg = „ideális” szépség és torz medúzaság, gorgójellegzetesség egyesülése. Szörny és angyal: „rajzilag” azonosak.

These five points and nothing else.

Feleség (heart): zokog. „Hail, hail, creole tomb-spirit!”

H. M. (nerve): szemei szárazak. Hateful. Undorodom a „lélek mélyén” végbemenő emócióktól. A fájdalom sírjon, hangosan, könnyekkel, láthatóan!

H. M. = intellektuálnak indult. What remains? Sensual glimpses. Kétféle intellektus-pozitívan gondolkozó és „negatív balerina”. Mit jelent az utóbbi? Minden pozitív gondolkozást felülmúló finomsággal kerüli az intellektus olcsó örömeit, iróniát, magántanárságot, link irodalmat, általában a könyveket. Táncol, mint egy átlátszó pillangó a raisonok és raison-termékek otromba virágai közt. H. M. ez. Szenzuális-e vagy sem? Ki tudja? Szenzuálisan hat. De ő, belül? Egy naiv, amatőr, programszerű, toy-like dolog. A férfi a maga dilúvium előtti, Laurence-szabású érzékisége mindig szégyen-

kezik az ő misztikátlan (nem *raisonból*, hanem *maflaságból* misztikátlan), csinálnak látszó érzékisége mellett. A férfi Powys-féle „kelta + freudi” erősz-vakságban van már az ágyon, s H. M. ezt mondja: „van egy Anacot pasztillád?” A nő fázik, fázik. Én, a fő-karitatív és vezér-hipokonder, miért gyűlölöm Tajgetosz-lehajításig ezeket a stikliket? Miért nem értem meg? Nincs nevetségesebb, mint egy ilyen csinált csipke-érzékiség meg egy férfi mastodon-mániája. Az érzékiség nem trükkökből áll! Hiszen H. M. leckeszerűen minden trükköt megcsinálna. Az érzékiség az egész test és lélek képessége az *elmerülésre*. A hangulat egysége: ez a lényeg az érzékiségben. H. M. = „klikk-klikk”-eket érez egy meghatározott testponton. „Klikk-klikk”: ezzel ölelkezik a férfi. Risum teneatis. Egész test bágyadása: ez az érzékiség. A genitáliák vacak trambulínok: és H. M. ennek a vacak trambulinnak sután hintázó Techné-Dryádja. Techné: mors.

Érzelmek „mélysége”.

1. H. M. = az állati, gyermeki *nerve-reactionok*. Reflex.

2. Marvel = a *migréntípus*: mondén önszugesztio és valami kis menstruáció körüli házi fiziológia.

3. Feleség = ideg és szív, ész és test harmóniája, „intenzív érzelem” wie’s im Buche steht.

Ideg/Migrén/Líra = három veszekedő Múzsza az igaz érzés almájáért.

I. érzelmi mélység,

II. intelligencia,

III. érzékiség

– e három szempontból vizsgálni mindenkit és főleg, sőt csakis ott megállapítani a végtelen különbségeket, ahol mindegyik intelligensnek, érzékinek és lírikusnak látszik. Pedig... Hányféleképpen lehet az ember intelligens! Nők... lexikon, mítosz, féltékenység, jogi józanság, alkalmazkodás, primer dilettancia, szekunder zsenialitás, idegek, számtan...

Két alaptípusa az intelligenciának:

a) a szenibilis bolond = egy dolgon magán fedez fel rengeteg logikailag érdekeset. Röpködő, véletlenekből élő, hazard és kontúrtalan, spirituális, nem érzéki intelligencia. Per inadequatum ad identitatem: H. M.,

b) a római térkép-jogász: azt az egy dolgot rengeteg egyéb közé helyezi el, s így nyer *lucrum logicae*-t. Plasztikát kereső, tapadó, célzó, definiáló intelligencia. Per adequatum ad heterogena: wife.

Ez két igazságtípust termel:

a) a csillogó, végtelen távlatokat nyitó, valóságérezkeltető, leleplező, irizáló. Igazság = a valóság mint fantasztikum, mint alighogy-lehetőség, tánc, foolery (H. M. abszolút filozófus-megfelelőjét meg kellene írnom),

b) az identitásgyűrő, körvonalazó, tételes. Itt igazság = a valóság mint megfogott, halott, analizált, érzékileg testiesen élvezhető dolog (wife abszolút filozófuspárját írnam!),

a) és b) nem „ötlet” és „szisztéma” ellentéte, hiszen van plasztika-geilségtől nehéz ötlet és van Midsummer-night léhasággal zizzenő-illanó nagy szisztéma.

Én: mind a kettő. If...

Jól látni a) és b) különbségét a használt hasonlatokban: a) rettentő konkrétak, de alig hasonlítanak (...H. M.), b) rettentő kiagyaltak, de az a kiagyalt tárgy aztán teljesen hasonlít (...wife).

Két hipochondriatípus:

– H. M. = apró higiénikus trükkökhöz való groteszk ragaszkodás: kesztyűt húz, ha nyilvános állomás telefonkönyvét lapozza, hetven lepedőt terít, ha idegen díványon... stb. Egyébként életbiztos, optimista, egészséges (ad pastillas – „betegségeket” kerüli),
– some writer = állandó haláltudat és búskomorság, viszont nem kezet mosó, nem szájöblítő. (Ad Deos ignotos – „halál”-ban él.)

*

Mozart:

1) egész emberi élet, egész anatómia,

2) egész kultúra, egy kor, hosszú stílusalakulás szintézise, eredménye.

Muszorgszkij: se egyén, se kultúra. A művészet ma már jóformán soha semmilyen alakjában örömet nem jelent. Tiszta kérdésmező az egész, problematikusság, s mint ilyen: piszok.

Mennyi „klasszicizmus” volt Chopin h-moll szonátájában, mennyi anarchia (már nem is romantika) Beethoven c-moll (op. 111!) szonátájában.

Bach, prelúdium és fuga. A zene örök alapkérdése: van-e más, mint csak prelúdium és fuga? Prelúdium: vagyis halandzsa, étude, húr-flirt és érzelmes kóválygás. Fuga: vagyis ordo. És persze fordítva: mennyi rend a prelúdiumban, és mennyi dzsungel-libertinage, anarchia a fúgában.

Fúgát írni, melyben egy-egy harmónia csak 2 hangból áll. Ez fantasztikus élmény. Tíz hangból álló harmóniafoltok sokkal kevésbé.

A botfűlűek ellenpontja: az a „botfűlű”, aki nem emlékszik tisztán egy dallamra, de ahogy hamisan énekl magában, ez a hamis vonal sokkal élesebben, precízebben (mint egy második szólam!) juttatja, rajzolja eszébe az eredeti dallamot, mintha magát az eredetit énekelné.

*

A kirakatban láttam egy pár cipőt, néhány virágot, férfiszövetet: mennyivel elemibb, tisztább élmény volt, mint minden művészet együttvéve.

Powys, *Maiden Castle* (sehol ennyire a mindenek *után* való élet hangulata: 1) a mítosz is nevetséges, 2) a pszichológia is az.

Első reakció: kísértetiesen, ijesztően rossz könyv, Powys-imitáció, a legsápadtabbak, legunalmasabbak közül.

Második reakció: egészen új dolog a mindennapi élet pszichológiájának, a társalgásnak és criss-cross love-kodásnak ez a végtelen monoton-koncentrált ábrázolása. Psyché: komikum. Tehetetlen vegetáció: After, after...

Az itteni szerelmi zagyvaság: az én életem mása. Mi marad a „szerelem”-ből? = 1) cold, rational sensuality, 2) psychological mock-meanderings.

Egy rossz könyv egy remek életállapotot reprezentálhat. Powys nem is író, hanem az *Untergang* egyik formulája, mitikus, szent karikatúrája.

*

1942. január

A miskönyv jelzőszalagjainak színei: ott van a halál feketesége, ott van a tiszta elragadtatás, a szűzies metafizika fehérsége, az éjszaka mellett a hajnal, a fekete mellett a szőke, a holló mellett a hattyú, a sír odvas vaksága mellett a „*lux aeterna luceat eis*”, igen, ott van a zöld, a pálmák, a füvek, az erdők és tavaszok zöldje, a klorofil élettani véletlene és örökkévalósága, maga a természet, ott van a vörös is, a másik élet, a vér élete, a seb élete.

(...vajon eldönthető volna-e az a csata, melyet az „Élet” nevében vívna a *vörös* és a *zöld*? melyik az igazabb, jogosultabb, kifejezőbb? a falevél tobzódó smaragdja vagy a vér félelmetes-rőt fenyegetése, durva, mézízú, sóízú, szemérmetlen, freccsenő folyadéka? melyik az élet? ha ugyan van ilyesmi...)

De nekem legkülönösebb, hogy a lila is ott van, a dekadencia színe, a titoké, a keveredése, a sejtelmes eleganciáé, a boszorkányos költészeté, az ellentmondó vágyaké, a paradox arisztokratikumé, a tilos határoké, a száműzött és szinte styxi művészeté: az alapszínek között ez a fellengző korcs, melyet a misekönyv mégis pillérnek, lényegnek tisztel, nem hisztériának!

Végletek: a dilettáns (vagy kezdő) költők verseskönyvei vagy:

1) nevelésesen fényűzőek, szarvasbőrben aranybetűkkel, kézifestésű lantokkal, rojtos szélű kínai császárpapíron, selyem könyvjelzővel (noha csak húsz oldal az egész nyomtatvány), kármin iniciálékkal, a lap alján kezdődő első strófákkal, tartalmat pótolni óhajtó tartalomjegyzékkel, vagy

2) rettentően közönségesek, akár egy plakát, egy kihágási idézés, a káposztásmegegyeri százhusz wattos szoba-konyhás lakások jegyzéke, egyik betű sem illik a másikhoz, a nagyok esetlenek, a kicsik nyomorékok, csak úgy árad belőlük a zugnyomda rendetlensége, tiszteletlensége, közönye: a betű, melynek gráciát kell lehelnie és keménységet, logikai biztonságot és gyöngysoros arányt, az itt kótya, piszkos nyomok csupán, rossz gép kihullt fogai.

Az igazi könyv sohasem fényűző, sohasem zugproletár, hanem valami harmadik.

*

Furcsa virág a mimóza, az érzékenység sárga, bolyhos, mézes, rózsafüzér szemű istene, ez a téli illat-pilula, napszínű nagyított hópehely, néma csengő. Őt azzal tiszteljük meg és azzal dédelgetjük, ha: hidegre tesszük! Éppen őt, a kis dekadenset, aki egyébként egyáltalán nem néz ki dekadensen: üde, tavaszias, párnás pöttömcségen belül nagyon is mértaniak a gömböcskéi, mint a sátánian egyensúlyozó higanynak, éppen őt a hideggel becézzük.

Ha feketébe vereslő rózsákat kapunk, azt az asztal közepére tesszük, rögtön vázáért kiáltozunk, bocsánatot kérünk a vendégtől, ha egy pillanatra magára hagyjuk a vendégszobában, mert magunk akarjuk a legmegfelelőbb, egyéni és liturgikus vázát kiszemelni a rózsza számára, és így tovább.

A mimózát meg, ahogy megérkezett, kivisszük a decemberi szalonba, rögtön száműzzük onnan. S ez oly komikus: ezeknek a japán tilinkó-pillantású mimózáknak éppen a kigolyózás jelenti a gyöngéd figyelmességet – hová? ablakba? előszobába? az erkély túl hideg már neki is. És noha az ajándékozó és az ajándékozott egyformán tudják, hogy ez a behűtés a mimóza egyetlen lehetséges egészségügyi ellátása, mégis egy kicsit zavarban vannak, hogy valahogy brutális és barátságtalan dolog a virágot kivinni a szobából. Akkor miért is hozta? csak az átadás pillanatnyi gesztusáért? Vajon a házigazda nem használja-e ki túlságos mohósággal a mimóza hidegigényét, midőn zavart mentegetőzések közepette kiviszi a szalonból? nem szerette volna-e már a többi, azelőtt hozott virágokat is így kiközösíteni a szobából? És mi a cél: hogy a virág önmagáért megmaradjon, vagy hogy szobám legszebb pontjait még szebbé tegye? Most ott áll a mimóza az ablakban, a huzatellenző párna és a fagyos-napos ablaküveg közé szorítva, tehát nagyon is nem dekoratív helyen.

Csakúgy, mint az almák meg a félig elfogyasztott s ennélfogva túl bő papírba gyömszölt vaj vagy lekvárosüvegek, melyeknek fején úgy van lenyírva és kifodrozva a hólyagpapír, mint a Grimm-mese képén a nagyanyó főköttője, melyet magára húzott a farkas.

Ez a mimóza sorsa? csak hogy éppen meglegyen? egy egészen esztétikátlan, konyhailag gyakorlatias célú helyzetben? Az érzékenység büntetése ez?

*

Nincs nagyobb és fájdalmasabb gyönyörűség, mint felkelnem kora hajnalban, a végtelen csöndben, a magány idilli puhaságában és vallató szigorúságában – odamenni az íróasztalomhoz, ehhez a nagy, kemény oltárlaphoz, koporsófedél, kocsmadeszka, könyvek óriástutaja egyszerre, tölteni Betta lóheretalpú borospoharába vörös burgundit vagy tokaji szamorodnit, ránézni a feszületre és elmondani a mise átváltoztató szavait: *hic est enim calix sanguinis mei...*

Így szoktam néha áldozatot bemutatni kora reggel Virág bácsi óbudai kocsmájában is, mikor mögöttem van már a piszkos villamos a biblikus pontossággal „rosszakaratú” emberekkel, az utca az esztelen plakátokkal, köddel, sivár céltalansággal, lezárt üres boltokkal. Maga a kocsmá is még egészen rendetlen, tegnap esti maradékok és csorba padlókefék keverékével, csak az én asztalomon, a dohos-hideg kályha mellett, a világ legmocskosabb macskájának szomszédságában van egy csöpp fehéres-lilás-barnás terítő, rajta egy pár grammos, jegyre vásárolt kenyér, mellette egy deci burgundi, közönséges, konfekcióba vett talpas pohárral. És akkor mondom: *hic est enim calix sanguinis mei...*

De Betta poharából szebb. Betta mindig poharakat, üvegeket vett nekem, mintha csak saját lelke és teste tündéri kristályábráival halmozott volna el. Ezek is olyan ősi egyszerű formákat mutattak, olyan légiesen átlátszóak voltak, oly hidegen előkelők, és belül oly krisztusian tüzesek, könnyedek, csengők, törékenyek, arisztokratikusak, fantasztikusak és modernnek, dekadensek és örök emberiek: és ebben van Jézus vére – ezekben a pillanatokban tudom, hogy nem vagyok eretnek, mert nincs is eretnecség, és nincs is ortodoxia, csak a végtelenül erős emlékezés Krisztusra, az egyetlenre, akit szeretek: *in mei memoriam facietis*, mondta, és ezt a kemény, gyermekes, érzelmesen zsarnokoskodó és forradalmi éllel dogmatikus kijelentést különösen szeretem, mert sokáig úgy volt a fejemben, hogy „*ezt cselekedjétek az én emlékezetemre*”, itt a *Missáléban* meg az van, hogy „*az én emlékezetemre cselekedjétek*” – itt Jézus személyére nagyobb, líraibb, kétségbeesettebb hangsúly esik, akár csak egy fekete rózsá egy fehér hattyúra, mint az áldozati cselekvésre.

Ez marad az egész világból nekem, itt, 1942-ben, télen, in umbra mortis: Betta szerelme, színes fényképeim örült költészetté lángoló betegsége, Krisztus vére Betta kelyheiben, az én didergő, pókláb-mezettelen testem a rongyolódó lila köpeny alatt: költészet, szerelem, vallás, természet, háború egyetlen „beata passio”-ba tornyulnak... jöhet a halál?

*

A „modern” műfajok (az új prospektus alap gondolata):

I. 1. Életrajz, 2. Esszé – az *Orpheus* a kettő egyesítése.

II. Az embrióhasonlat: minden elmúlt állat alakjain átmegy, *Orpheus* is minden történelmi alakon átmegy.

*

A rozsdás falfutók a novemberi házakon: bölénybozont színe s anyaga, meg a moháé (a mi házunkon).

Az élénkpiros, átlátszó s előtte meggritkult világoszöld falombok, éles-fekete ágakkal: ez tiszta, bizonyos, kétségtelen szépség, élet, szín, tapintható, búskomor, idő, sejtetés... nem ezek-e „a szépség” biztos ismertetőjegyei?

*

Egy öregasszony a kendőjét igazítja a vállán – mint a pap gyóntatás előtt a stólát...

*

Árnyékaink irányát kellett lesnünk a Naphegy téren azért, hogy megtudhassuk: mi-képpen ülhetünk pontosan szemben a nappal. Nem jelképes és tanító?

*

Vajon hogy hódítom meg jobban J. K.-t: ha elmegyek a tömegsúrjára, és ezáltal megszokja jelenléteimet, vagyis esetleg észrevétlenül siklom át a társaságias barát szerepéből a szeretőébe, avagy épp ellenkezőleg: ha nem megyek el semmiféle férjével ízesített „cercle”-jére, s így jelzem a szerelem egyedülvalóságát (szemben a szalonkodó együtt-létekekkel), és ez imponál neki, ettől a romantikától és egzotikumtól hódul el? Egyforma esélyek, úgy hiszem.

Oly furcsa, hogy „felnőtt” vagyok a társaságban, a nők, a gyermekek előtt. De anynyira abszolút gyermeknek érzem magam: az életszerű élet mindig gyermekes, ösztönös, állati, a fájdalmak, örömeik, titkok, kíváncsiságok játéka. Mi van ebben felnőttnek? Csak a halál igazán „felnőtt”.

*

Jehova egészen antropomorf, a pogány istenek egészen metafizikaiak. Lásd: Hebbel: *Judith*, V. felvonás, a gyilkosság után pap és egy asszony.

Őszi leveleket söpörnek kint, csak a hangját hallom, milyen melankolikus és mégis idilli. És a hősöprés, hólapátolás a kertrács előtt, temetés és háztartás, halál és begubódzó Georgikon-intimitás.

Hebbel: *Judith*. Naiv egy ilyen régies, iskolás dráma, és mégis: lélektanilag milyen modern – freudi indítékok. Holofernész kissé naivan túl-filozófus és naivan túl-zsarnok (ifjúkori német kettősség). Hebbel nem gondolt freudi indítékokra, lásd: I. kötet (Richard Maria Werner-kiadás, XXIV. old.). Bettának mesélni – Judit: férfi és halál, férfigyűlölet és férfikivánság, zsidóság és árjaság, gyermekgyűlölet... kiszínezni!

Betta rétegei: neurotikus túl-szemérem, nagy szerelem (klasszikus, erkölcsös, költői, tág-humánus), ősz-állati, mitikus ringyóság, akárkivel akármit... Juditot ezzel színezi.

Csak a modern (1942) témák és némi humoros szemlélet és ábrázolás az igazán és egészen elfogadható. Hebbel például minden lélektani és lényegi igazsága mellett nem ilyen elfogadható: stilizált, álomszerű, tehát dekoratív, tehát lélekmélyi, tehát kisé-kissé már kórosan eleve elhatározott (biológiailag túldeterminált... az én hibáim is), nagyképű, túl-mitologikus. Éppen mert abszolút tragikus a világ, már csak a bölcs mosoly megfelelő hozzá. Gyilkolni nem bölcs, megörülni nem bölcs, halálosan szerelmesnek lenni nem bölcs, szimmetrikus kompozíció nem bölcs, harcolni-hódítani nem bölcs – s az író azért író, hogy ezt finom humorával éreztesse. Hiszen még a szépség is egy kicsit mindig nevelés.

Oly komikus, hogy mindent el lehetne mondani röviden, egészen röviden: néha az egész irodalom azt a benyomást teszi rám, mintha erőltetve fel akarná hígtani a dolgokat, „kidolgozni” a magától értetődő egyszerű magot, minden valóságos többlet nélkül. „Menni akarok” – ezt a drámában ötszáz szóval mondják el, és a legritkábban szép és értelmes az ötszáz szó.

*

1942. július

Miért vonzódik az ember jobban Lope de Vegához ('42. július!), mint Hebbelhez: miért jobban a naivhoz és iparoshoz, mint az okoshoz és költőihez? Mert az élet naiv, ipari, gépies, állatian termékeny, de nem költői? Az ész betegség? A költőiség már hervadság? De hiszen eszem alapján élvezem Lope de Vegában a Hebbel-típustól való távollátsást... Talán mert a gondolat meddő, a szépség nevétségesen *csak* nosztalgikus valami, Lope de Vega meg éppen az, ami akar lenni?

*

Miért gúnyolja az Egyház Baudelaire-t? Jobban szereti a kívülről, tettekben „korrek-
teket”, mint a vegytanilag, élettanilag, belső anyagösszetételükben katolikusokat, még ha bűnösök is? Jobban szereti az utcát, ahol véletlenül egy aranyórát talál az aszfalton, mint azt a sötét, komorló hegyet, melynek mélyében, a föld fekete erejéből nő az arany?

Kétségtelen, hogy nem a racionális igazság minden, lehetetlen csak racionálisan élni: lehet valakinek „igaza”, de nem tudok melléje állni, ha modora, orra, szaga lehetetlen. Vagy a modor, az orr, a szag nem is irracionális dolgok, hanem még magabb ráció, és ahhoz alkalmazkodni?

A heroizmus: igaz dolog, jogosult, racionális? Vagy pedig csak egy belénk idegződött „szép tartás”?

*

Miért van a kalauzoknak új sapkája? és még hozzá milyen! katonás? tűzoltós? olaszos? milyen komor színe van: fegyőrök, pribékek, komitácsik? Félek ezentúl villamosra szállni. És az elvágott háromszög, milyen brigantis, milyen elvont!

Rettenetes. És milyen nevétséges az egyenruha egy ilyen békés polgári foglalkozású emberen, mint a kalauz. Milyen nagyképi dolog: miért nem visel mindjárt két halálfejet és fekete álarcot, esetleg revolverrel vagy golyószórával lukassza ki a szakaszjegyet. Zeitgeist? Van-e ilyen Zeitgeist, vagy pedig csak hallották, hogy ilyesmi szokott lenni, és ezért bambán utánozzák, erőltetik?

Az Opera is új nyomtatási modorban írja falragaszain a nevét. Miért? Belső szűk-séglet ez az újítás vagy hivatalnokok vakaródzó akarnoksága?

A kalauzokban is a két alapváltozat: kacsingató kis ringyók és kísértetiesen-betegesen kötelelesség-sznob vénkisasszonyok.

*

Kis dolgokon múlik az élet: milyen hideg, ügyetlen, ellenséges dolog, ha a cseléd úgy szellőztet, hogy a huzatvédő ablakpárnák rézsútosan, keresztbe és ferdén vannak a párkányra dobva, s az ablakok szintén ilyen félig kinyitva. Ha egészen elveszem ezeket az egyébként is riasztóan kispolgári, fehéreneműgombos, védővászonnal bevont ablakpárnákat, akkor bejön az őszi levegő, a költészet, a halottak napján is, savós-füstös, trágyás-influenzás ködön át is a még melegítő vénasszonyok nyara, akkor nem „szel-

lőztetek” (ez klinika, ez naiv higiéné, műkedvelő egészségtanóra, műkedvelők pót-vizsgálója), hanem beengedem a szelíd-dacos Nyarat, az aranyat, a reggelt, a mézet... ha meg hagyom a párkányon ezeket a ferde párnákat, akkor nagytakarítás, rendetlenség, altiszték vaksi délelőttje.

*

Száritott szőlők, még meg nem száradottan, egy kirakatban, spárgán, hamvasan, félig szilvabőr-köddel bevonva, félig már mazsolásan, malagásan, őszi levélszínnel és őszi levélránccal. Nőknek így csüng le néha a hajuk, nem? Fürt, fürt... mennyi szerelmi gondolatot, képet indít meg.

*

A szabad véleménynyilvánítás, a kritika, a kabarék politikai karikatúrái állítólag tönkreteszik az államot. Mikor Angliában a „buy British” mozgalom éppen legnagyobb virágjában volt, az operettszínházakban röhögtek egy halom „British” terményen és iparcikken. Tehát: Anglia ezzel megindult a halál útján? De vajon a vélemény teljes elfojtása olyan üdvözítő? A vakká-süketté gépiesítés az élet felé vezet? Itt nincs veszély? Például egy háború? Úgy látszik, csak a halálnemekben van különbség: egyiknél belső oszlás, a másiknál nagy külpolitikai mészárkodás.

*

Fantázia? fantáziából írni? Értelmetlenség, elavultság. Csak a valóság! Amit láttam, amit tapintottam, szagoltam, hallottam. Le kell győzni azt a gyávaságot, mely azt súgja, hogy „nem szabad az élményeket naplószerűen leírni”. Minden azon múlik, hogyan írom le. Mit láttam, mit hallottam, mi mindent vettem észre? Ha sokat láttam, ezer árnyalatot, ha sok okos és mély, játékos és szikrázó gondolatot ébresztett bennem, ha képekkel és logikával tudom kifejezni, világosan és erjedő-erjesztő gazdagságban, stílussal, eleganciával, hittel és nemtörődömséggel: mit számít az, hogy a valóságot, a naplóanyagot mondtam el? Már rég nem napló az, hanem mű, mű, opus, igazság, szépség, tanulság, evokáció, vallás, emberiesség. És kell-e más?

Tomba Mária

NAGY ÁLOM

Június vége van, este nyolc óra. Rudolf herceg ül a teraszon, szemben a burjánzó kerttel: az előtérben törpe almafa roskadásig még éretlen gyümölcscsel, jobbra hatalmas diófa, igencsak eljárt fölötté az idő, tavaszunként egyre kevesebb ága hajt ki. Távolabb ezüsthényő tör fölfelé, legszebb férfikorát éli. És mindenütt pázsit, a pázsit szélét pedig óriási fehér margarétabokrok fehéren és zölden spriccelik be. Itt a terasz fölé magasodik a hatalmas gesztenyefa, neve is van: Anasztázia, Rudolf herceg életfája, évtizedek óta alatta ír hajnalonként, szimbioziszban él vele...

(Nem, mindez már a múlt egy fennmaradt pillanata, bár Rudolf hercegnek a múlt nem létezett, sokszor emlegette, hogy egyaránt a jelenként él át múltat, jövőt...)